

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BRANCH IN NOVI SAD

SERBIAN LITERATURE TODAY
(Proceedings of the Round Tables
2014 – 2017)

Editor

Academician

Miro Vuksanović

Novi Sad
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОГРАНАК САНУ У НОВОМ САДУ

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ ДАНАС
(зборник радова са округлих столова
2014 – 2017)

Уредник
академик
Миро Вуксановић

Нови Сад
2018

Критичарска генерација која је наследила ову „транзициону“, у основи је наставила да примењује облик критике конципиран у претходном периоду, продубљујући она питања која су се њима чинила кључна за даљи развој и контекст српске књижевности: поетичка, нараторолошка, идеолошка, аутопоетичка, културолошка, стилско-тематска, духовна итд. И овој генерацији критика није једина или превасходна преокупација, поред тога што пишу поезију, прозу, баве се књижевном историјом или теоријом, редовно или спорадично пишу критику (Драган Хамовић (1970), Гојко Божовић (1972), Владимир Гвозден (1972), Слободан Владушић (1973), Слађана Илић (1974), Драгана Тодоресков (1975), Ален Бешић (1975), Бранислава Васић Ракочевећ (1977), Горан Корунчевић (1978), Марјан Чакаревић (1978), Владимир Стојнић (1980), Бранислав Живановић (1984), итд.). Књижевне полемике које су у овом периоду одјекнуле у публици и имале већу пажњу биле су суштински идеолошког карактера (нпр. Бетон – П70), а и одвијале су се путем медија, а не књижевних часописа. С једне стране, делује позитивно то што су књижевни часописи дистанцирани од дневно-политичких актуелности, у смислу неког директног уплива или притиска, али с друге стране, они су у све већем ризику – а са њима и књижевна критика – да постану анахрони, у себе затворени и некомуникативни, што је позиција са које нити се може бранити књижевност и њен значај и веза са заједницом, нити пласирати критичко размишљање и суд. Критика је, дакле, суочена са вишеструким изазовима – масовне културе и перманентним домаћим културним поларизацијама (традиционалисти/модернисти, националисти/мондијалисти и сл.) – док истовремено бива заокупљена метакритичким питањима форме, функције и значаја.

Игор ПЕРИШИЋ¹

ОД АЛЕКСАНДРА ДО АЛЕКСАНДРЕ

Кратка панорама савремене српске теоријске академске критике и есејистике (критичари рођени у периоду 1960–1970)²

До неког засада далеког, утопијског времена, не само свака студија са метакритичким амбицијама о српској критици, него и кратка панорама српске књижевне критике која се ограничава и временски и методолошки, настајаће у сенци *Историје српске књижевне критике 1768–2007*. Предрага Палавестре. То не значи да је подухват писања допуне или нове целовите историје српске књижевне критике немогућ, него да захтева цео један научни радни век, како је то било у Палавестрином случају. Али, док неко не одлучи да до краја испуни свој научни „животић” (Милан Радуловић) интегралним проучавањем српске књижевне критике, остаје само могућност писања текстова свесних својих и објективних и субјективних ограничења.

За прилику темата *Српска књижевна критика и есејистика данас* искрсла су следећа објективна и субјективна ограничења која су видљива у поднаслову текста. На првом месту, био је то договор да се између учесника Округлог стола некако расподеле „ресори”, па је мени запао „ресор” тзв. академске критике којим сам се и раније бавио. Пажња ће у овој краткој панорами бити усмерена на критичаре који су претежну делатност изразили у окриљу тзв. академске заједнице, тј. на оне који имају амбициозније књижевно-критичке студије у облику научних и есејистичких књига, који су дакле обележени својеврсним „александринизмом”, што се у наслову истиче, осим као ознака имена првог критичара и последње критичарке заступљене у прегледу, и као обележје њихове академске учености, али

¹ Др, Институт за књижевност и уметност у Београду
E-mail: perisigor@gmail.com

² Текст је резултат рада на Пројекту „Културолошке теорије књижевности и српска књижевна критика” (178013), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и представља скраћену верзију студије која ће у интегралном облику бити објављена у оквиру мојих ширих истраживања историје и теорије српске књижевне критике.

и извесног искорака из те учености у област класично лепог есејистичког писања које се на томе темељи. „Александринизам” може да буде и алтернативно име за поступак писања овога текста, јер он настаје на извесном каталошком принципу у којем ће се, као на имагинарној полици, поређати један до другог, или једна до друге, писци и списатељке теорије који можда на први поглед немају много сличности, али на друго читање постаће јасно да је то ређање, као и свако књижевноисторијско подужење које спроводи некакво стручно лице, ипак засновано на извесним принципима. Одлучујући принцип довођења у ред савремених критичара и критичарки био је њихова теоријска освешћеност, дакле критеријум да им је на првом месту стало до методолошких начела и културолошко-филозофске заснованости свог посла, а на другом, али не мање важном месту (реч је само о формалним приоритетима), до предмета истраживања, или књижевности саме, која се тек помоћу такве оптике може *данас* сагледати као релевантан духовно-епохални израз и делатност којој можда и не предстоји скоро смрт. Следеће питање било је колико књига и критичара поређати на тој „александринистичкој” српској књижевноисторијској полици. Ту је превладао став да је боље да се узме мањи исечак који ће пружити бољи поглед на целину предмета. Одлука да тај исечак буде омеђен годинама 1960. и 1970, значила је и одлуку да се у обзир узму критичари који *данас* имају између 45 и 55 година, они који су у напону своје академске снаге, када се дају најбољи књижевнотеоријски производи. Осим тога, моја кратка панорама имаће ако не баш разрађене теоријске, а оно извесне типологизацијске амбиције. Покушаћу да сасвим оквирно и кратко оцртам одређене типове у оквиру теоријске академске критике, и да о истакнутим именима (издвојио сам седамнаест критичара и критичарки) напишем мале књижевноисторијске портрете засноване наравно на њиховим књигама, које неће бити – у недостатку простора – све приказане и поменуте већ ће са своје стране повратно послужити стварању општег *теоријског* лика критичара или критичарке.

У оквиру поља српске теоријске академске критике и есејистике, издвојио сам, дакле, три типа, или три потполице у „александринистичкој” библиотеци, и у њих сместио изабране критичаре и критичарке, свестан наравно условности овакве типологије, јер међу изнесеним типовима дакако постоје преклапања, а поједини критичари и критичарке могли би се сврстати у више њих. Ипак, примећене су и неке довољно чврсте везе и сличности на основу којих ћу организовати даље излагање:

1. *Интегралистичка теоријска кријтика и метакријтика*. У ову групу сврстао сам Александра Јеркова, Тихомира Брајовића и Мила Ломпара, јер свако на свој начин (први би се могао назвати књижевним филозо-

фом, други поборником страсне вере у смисао књижевне науке а трећи књижевним идеологом, при чему ниједна од ових квалификација нема иронијску конотацију) – поред амбициозности у исписивању великих пројеката – има изражену метакритичку свест о сопственом делу и у књигама о томе говори, показујући тенденцију да делује у оквиру више методолошких, поетичких и књижевноисторијских домена, тако се успостављајући као критичар који је у извесном смислу у „над” или „мета” положају у односу на оне који су се специјализовали само за једну област интегралистички схваћене српске књижевности и културе.

2. *Школа ојшће књижевносћи*. У српској књижевној култури упућени читалац скоро да без грешке може да препозна ко је од критичара и критичарки на неки начин изашао из шињела Катедре за општу књижевност и теорију књижевности београдског Филолошког факултета. На шињелу који носимо пре свега се примећују помало старовремски модни детаљи у виду изражене бриге за успостављањем чврстог теоријско-методолошког оквира, јаког залеђа у савременим теоријско-филозофским токовима и обавезном постављању предмета истраживања у компаратистички контекст. Међу овим критичарима издвојио сам осам представника: Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Тања Поповић, Зоран Милутиновић, Јован Попов, Бојан Јовић, Предраг Бребановић и Драган Бошковић.

3. *Феминистичка и айарџина теоријска криџика*. У статусу који данас феминистичка критика има у оквиру академског поља, где је приметан све одлучнији прелаз са маргине ка мејнстриму, можда је онда унеколико чудно што је у овој панорами она спојена са „апартном”. Али, у оквиру овог текста оне свакако иду заједно, јер показују тенденцију превладавања иманентистичке парадигме у проучавању књижевности оном контекстуалистичком, што је „подводни”, субјективни уплив аутора овог текста који је ипак хтео да исцрта путеве реформи старијих парадигми, да позове на куповину новог шињела или можда хаљине. Наравно, и не на последњем месту, што је теоријски веома битно, сви критичари на овој потполици су жене: Биљана Дојчиновић, Дубравка Ђурић, Татјана Росић, Бојана Стојановић Пантовић, Владислава Гордић Петковић и Александра Манчић.

* * *

Некадашњи вундеркинд српске критике, Александар Јерков (1960), прославио се као заступник постмодернистичке поетике крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века. После књижевнокритичког рада целе једне генерације и борбе за нову парадигму, дошла је књига *Ог модернизма до постмодерне* (1991) која је на систематски начин проговорила о поетичкој промени која се догодила. Друга Јерковљева књига, из истог проблемског корпуса, *Нова текстуралност : оједи о српској поезији постмодерне доба* (1992), додатно је теоријски учврстила објављене књижевно-културне промене. Пошто је прилично лепо удомио своје несташно дете, аутор се окренуо новим темама, али не више полетно-револуционарно, него – оксиморонски речено – ведро нихилистички и просветитељски неоконзервативно. После паузе од осамнаест година, која није била непродуктивна и у смислу текстуалне а нарочито мисаоне производње, и која је говорила нешто о Јерковљевој борби са наслућивањем Смрти књижевности, али и о хватању залета за одмак од постмодернистичке поетике, уследиле су две књиге о поезији *Де/Конституција* (2010) и *Само/Оспоравање* (2010) са заједничким надсловом „Смисао (српског стиха)”, које је требало да се наставе и трећом, до сада необјављеном књигом *Мар/Гино-кријика*, што сведочи о плодној незавршивости ауторовог зрелог књижевнотеоријског писма и његовим унутрашњим књижевно-меланхоличним недоумицама. Јер, Јерков је, после наречене паузе, одлучио да се подухвати интегралистичких задатака писања о „пошљедњим” стварима, са новом енергијом симболички васпостављајући себе као Последњег српског (или европског) критичара, онога који ће дати коначну реч пред смрт књижевности или пред покушај њене реанимације. Међутим, врста критике коју Јерков овде пропагира одише дефанзивношћу и дефетизмом и делује као израз коначног пораза критике *as we know it*, као посмртно слово „друштву мртвих херменеутичара”. Идеје само/оспоревања и де/конституције у књигама *Европа и књижевна истина* (2015) и *Тајна Европе и српска књижевност* (2015) наишле су заправо на своје право самооспоревање и деконституцију. И ове две књиге обећавају још две као стварни, оствариви наставак, или, можда, поново као иронијско указивање на недовршивост сопствене мисли. Овим поступком „лажних тизера”, али и целим својим рецентним писмом, Јерков забада прст у око српском академском теоријском јавном мњењу. У књигама у којима је опет, као на почетку каријере, одлучио да се бави и књижевношћу (али не дефанзивно „књижевно”, већ каткад и са бруталном критиком неолибералног удара на симболичку моћ културе) и (актуелним) светом, пре свега се изражава онтолошка тежина смисла постојања, профетски се приповеда о оном што боли, што није угодно за читање, што шкоди савременом „деон-

тологизованом” читаоцу. Али, са друге стране, ту је и сасвим приступачна културно-идеолошка расправа о томе како Југославија постоји у књижевној имагинацији, при чему се поставља неугодно питање да ли је књижевност морала да зна да ће се такав пројекат у крви распасти и испитује смисао (књижевних) европских интеграција уз „патриотско” истицање српских књижевних доприноса том пројекту.

Тихомир Брајовић (1962) од почетка научне каријере имао је разноврсна интересовања. Ипак, књига *Теорија њесничке слике* (2000) означава његов прави иступ на велику теоријску сцену. То је студија која ће жвакати ретко која у нас допринети „онтологизацији” теорије песништва. После покаткад исцрпљујућег труда да се зађе у све рукавце песничких теорија, аутор формулише идеје које представљају „оригинални” теоријски допринос (пре свега у предлогу да би се за лирске жанрове могла оформити једна интегративна дисциплина – песничка имагологија), што остаје као исходште и „природни” завршетак једног од амбициознијих пројеката савремене српске књижевнотеоријске мисли. После тринаест година овакав пројекат настављен је књигом *Нарцисов њарадокс* (2013) у којој се такође обимно теоретизује песничко искуство, али и искуство идентитета читаоца и тумача поезије. При томе, опет у импресивној панорами конкретних тумачења, од романтизма до послератног модернизма, упркос великој густини аутентичних херменеутичких пробоја, долази и до својеврсне засићености текста који повремено постаје тешко читљив и заморан услед своје опседнутости програмском величином. Тихомир Брајовић до свог мајсторског писма и „капиталног” статуса у оквиру српске академске теоријске *есејистике* стиже у трима књигама о Андрићу. *Заборав и њонављање* (2009) наставља стору ауторову тему о амбивалентним лицима модернитета, при чему се ова темељна поетичка противречност чита у роману *На Дрини њуњрија*. Унеколико модификујући свој *hardcore* научнички приступ, који би подразумевао никад могућу идеалну објективност, аутор овде плодотворно теоретизује читалачко искуство из личне перспективе. И у таквој анализи доћи ће до иновативних запажања, насталих у срећном споју некад „преученог” критичара са писцем који својим привидно „класичним” стилем повратно „утиче” на аутора да свој стил изгради као вешти приповедач теорије. У другој књизи о Андрићу, *Фикција и моћ* (2011), такав есејистичко-приповедачки пробој Тихомира Брајовића биће још видљивији. На основу испитивања субверзивне имагинације Иве Андрића, биће истакнут онај део његове поетике који га заправо чини великим писцем, настајући поред (или упркос) система дискурзивног надзирања и кажњавања, или пишчеве пословичне кетманске или опортуне природе. Ова књига, скоро на равни правог научног открића, показује како су нека од последњих дела нашег нобе-

ловца, настала у време социјалистичке Југославије, на један „господствен” начин у себе увукла како универзалну, тако и сасвим конкретну, политичку критику тоталитарног титоистичког поретка. Као ретко које дело из корпуса академске теоријске критике и есејистике, књига *Грозница и ѿодвиј : оїледи о ероїској имаїнацији у књижевном делу Иве Андрића* (2015) чита се „у једном даху” и представља врхунац Брајовићеве херменеутичко-есејистичке трилогије о травничком писцу. При томе, на основу имплицитне расправе са читањима која истичу Андрићев песимизам у погледу могућности остварења љубави у трагички доживљеном универзуму, аутор непрестано сугерише да у његовом делу *можда* постоји „бар још нешто” и показује да код Андрића *свакако* има и нечег другог и другачијег од оног како се уобичајено чита и академски предаје. А то другачије, примера ради, јесте надахнута анализа хомоеротских момената у *Проклеїој авлији*, написана са чврстим залеђем у савременим теоријама маскулинитета.

Од младих научних дана трудећи се да буде апартан, али у исто време и пројектујући себе као будућег парадоксалног класика, Мило Ломпар (1962), после „научењачких” студија, у четвртој књизи *Црњански и Мефисїофел* (2000) пише увелико измењеним дискурсом. Крећући се ка културолошко-теоријској парадигми, аутор ће овде, у скоро романескно узбудљивом тексту са избрушеном есејистичком реченицом, изрећи битне ствари о демонолошком аспекту Црњанскове прозе. Да Ломпару ђаво не да мира доказ је и књига *Аїолонови ѿуїокази : есеји о Црњанском* (2004) у којој наставља рад на промени парадигме српских књижевних вредности и „проповедању” једног другачијег културолошког обрасца. Црњански са својом „ненародном” синтаксом, „незрелим” карактером, биографијом „народног непријатеља” и генијалном „одрођеношћу” јесте све – само не правоверни класик. Као нови покушај инаугурације парадоксалног класика уследиће књига *Неїде на їраници филозофије и лиїератїуре* (2009) која се бави књижевном херменеутиком Николе Милошевића. И овде Ломпар излази из хоризонта очекивања. Ако је можда почетна намера била да се у фигури Николе Милошевића оцрта фигура „филозофског Црњанског”, оног српског књижевног мислиоца и филозофа који је по свему био апартан, ипак ће се ту наћи места и за субверзивне моменте и лудично превредновање његове мисли. У културно-идеолошком бестселеру *Дух самоїорицања* (прво издање 2011), Ломпар је успео да оствари снове академских књижевних критичара са интегралистичким и метакритичким претензијама о значајном искораку из учаурености нафталинских књижевних проучавања ка широј читалачкој публици и статусу медијске звезде коју му је ова књига донела. Углавном пишући књигу-антипод *Философији їаланке* Радомира Константиновића, Мило Ломпар је створио

књигу која ће бити значајна као будући поетичко-идеолошки амблем попут оне критиковане, којој је на тај начин, наизглед парадоксално али ломпаровски уврнуто, одато велико признање. Сладострасно минуциозно изведене његове инвестиције – које сведоче моје, хињено перверзно, уживање у другачијем мишљењу – манифестација аутоколонијалног духа говоре углавном *in negativo* о грађанском националном културном моделу. Питање је, међутим, да ли би таква културна идеологија примењена у стварности умела да пева као што је Мило Ломпар занесено теоријски певао о њој. И сам Ломпар је, на научно-методолошком нивоу расправе, и те како свестан да је идеологија „српског културног становишта” само један од могућих културних образаца, „један од компетитивних концепата у нашем друштву”, и он се наравно свом снагом свог теоријског пера за њега залаже, али са друге стране, на метанивоу, уноси и иронију која такво заострено залагање подрива. Мислим да би Мило Ломпар био најнесрећнији човек на свету када би културна идеологија изнесена у *Духу самојорицања* постала доминантна у српском друштву, јер би он тада престао да буде једна од најпровокативнијих и најлуциднијих јавних личности српске културе, без могућности да, попут претходних наших парадоксалних класика, племени-то ради у корист своје штете.

* * *

Прва представница Школе опште књижевности, Адријана Марчетић (1961), почела је каријеру академске теоријске критичарке као систематична заговорница наратолошке парадигме. У књизи *Фигуре њријоведана* (2003) компетентно и неострашћено сумирани су резултати овог теоријског приступа. У другој књизи, *Историја и њрича* (2009), ауторка из исте перспективе испитује како роман асимилује и преображава историјске чињенице дајући им опште значење. Благо се противећи постмодернистичким теоријама и вајтовском и бартовском схватању историје као вербалне фикције, а усвајајући „помирљивије” теорије попут оне Дорит Кон, ауторки то служи да покаже колико је за теорију и даље нужно пажљиво читање као узбудљиво егзистенцијално и (ауто)херменеутичко искуство. Следећи ретко елегантан план објављивања књига, у којем нема понављања већ обрађених тема, у књизи *О новој компаратистици* (2015) Марчетићева искорачује у ширу расправу о статусу и смислу хуманистичких наука у савременом свету. И ту долази до својеврсног, додуше и у претходној књизи наговештеног, неоконзервативног обрта у њеном писму. Супротстављајући се чињеници да књижевност у новој компаратистици није повлашћени, нити једини предмет проучавања и пре свега критикујући, како их иронијски на-

зива, „теорије нечитања” Франка Моретија и Паскал Казанове, она се залаже за повратак компаратистици као филолошкој дисциплини пажљивог читања текстова, на трагу Ериха Ауербаха, што је идеја сасвим у духу европски конзервативне Школе опште књижевности.

Зорица Бечановић Николић (1963) у студији *Херменеутика и њојика : теорија њријоведања Пола Рикера* (1998) темељно је испитала и на приступачан начин изложила целокупно Рикерово промишљање односа темпоралности и наративности, што представља пример споја наратологије, као специјалистичког проучавања књижевности, и херменеутике, као вештине тумачења која полази од књижевности а хоће да се уздигне на ниво „опште” филозофије, а такав спој је веома карактеристичан за Школу опште књижевности. После „суве” теорије, Зорица Бечановић у књизи *Шекспир иза оїледала* (2007) тематизује сукоб интерпретација у рецепцији Шекспирових историјских драма у двадесетом веку, нудећи и својеврсни „пресек” укрштања теорије књижевности и теорије историографије. У исто време ова књига је и широк приказ општег „сукоба у теорији” 20. века, скоро као енциклопедијски преглед или историја савремених књижевних теорија, и оних модернистички и оних постмодернистички инспирисаних. Ауторкина наредна књига, *У ѡрајању за Шекспиром* (2013), приступачно је написана историја Шекспира и његовог доба, са свешћу о културној мисији која се таквим писањем одвија. Без квазиелитистичког устежања, Зорица Бечановић Николић, поред осталог, пише о статусу Шекспира у савременој култури са благонаклоним односом према поп-културној репрезентацији енглеског класика.

Још једна представница Школе опште књижевности, Тања Поповић (1963), у првој књизи, *Последње Сарајлијино дело* (1992), доводи у питање актуелност сопственог истраживања, без некритичког одушевљења карактеристичног за проучаваоце старијих књижевних епоха. Ауторкин стил је избрушен, без академске уштогљености. Међутим, то ће се касније понекад испоставити као „недостатак”, као излазак из граница Школе опште књижевности, јер се тако повремено у њеном писму губе строгост и акрибија при третирању теоријских проблема. Књиге *Поѡраја за скривеним смислом* (2007) и *Сѡрајеије ѡријоведања* (2011) баве се компаратистичким читањима. Већ у наслову прве од поменутих књига ауторка се декларише као поборница херменеутике вере, односно оног читања које иде за тим да рестаурише поруку текста. У оваквом херменеутичком оптимизму, поставља се питање не би ли се херменеутичка вера боље изразила рецимо насловом *Чиѡање ѡрисуѡної смисла?* Остављајући, засада, по страни ауторкин *Речник књижевних ѡермина* (2007), поменућемо још књигу *Поема или модерни еѡ* (2010), која такође има амбицију „енциклопедијског”

захвата. Следећи схватања Франка Моретија и Михаила Бахтина, ауторка помера тежиште истраживања са формалне анализе (што је почесто оптерећивало њене текстове, нарочито у смислу помало анахроног залагања за реактуелизацију руског формализма) на шири културни и идеолошки фон, исписујући књигу у којој се десио срећан спој њеног „опуштеног” теоријског стила, широке обавештености и истинског пробоја у проучавању без заклањања иза конзервативних теоријских традиција.

Зоран Милутиновић (1962) значајно је у деведесетим годинама прошлог века допринео успостављању нове, постмодернистичке теоријске парадигме: књига *Нејатаивна и јозитивна јоејика* (1992) написана је информативно, англосаксонски јасно, где је лиотаровски и „деци” објашњено о чему се ту заправо ради. Милутиновић затим објављује студију *Мејатајралност : иманентна јоејика у драми XX века* (1994), која је смрала да представи ону семантику постмодернистичке другостепене рефлексије означену разним појмовима са префиксом „мета”. Крајем деведесетих година, Милутиновић одлази у Лондон где наставља да предаје, поред осталог, и теорију књижевности и објављује још три књиге, једну на српском и две на енглеском језику. У књизи *Сусрећ на јрећем месћу : ојегу из јтеорије и инјерјрејације* (2006) истиче да је савремена компаратистика пре свега обележена постколонијалном критиком и теоријом, предвиђајући да ће „компаратистика” и „постколонијална критика” до данас постати готово синоними. Овај парадокс теорије књижевности – изаћи у сусрет новом времену а ипак остати свој – Милутиновић елегантно разрешава без решења, јер је по њему битна и једна и друга страна, у књигама *What Is the „West”?* (2010) и *Getting over Europe* (2011). У првој од њих толерантно и без идеолошких страсти карактеристичних за ауторе који и даље живе у српској академској средини, Милутиновић разматра „сукоб” између Скерлићеве социјалдемократске фасцинације Западом и његовог залагања за европеизацију Србије и национал-романтизма Исидоре Секулић који се из савремене оптике чини ретроградним.

У понешто већ јасној ситуацији о превласти плуралистичке постмодернистичке парадигме, Јован Попов (1962) ступа на академску теоријску сцену књигом *Ослобођени читалац* (1993), у којој се разматрају теоријски (постмодернистички) приступи који у тријади књижевне комуникације писац – дело – читалац стављају акценат на читаоца и његову реакцију или одговор. Попов се у доцнијим књигама бави новим темама: поетиком класицизма и компаратистиком у књизи огледа *Читача неизвесности* (2006). *Класицистичка јоејика романа* (2001) његова је докторска дисертација, која је урађена по узорним традицијама Школе опште књижевности. На први поглед изненађује чињеница да се аутор не бави оним што пре све-

га репрезентује класицизам у историји књижевности, већ романом. Одговор зашто је то тако ваља тражити у томе што овако постављена тема истраживања пружа прилику за шири поглед у којем неће бити од примарне важности појединачна дела, већ аспект *историје теорије и критике* романа у доба класицизма, чиме ће и сам класицизам, са књижевноисторијски бочне стране, бити теоријски јасније представљен. А када „ослобођени читалац” буде бирао тему по сасвим личном афинитету, он ће се одредити за збирку огледа под насловом *Двобој као књижевни мотив* (2012). Без околишења аутор ће изнети личне идеолошке разлоге зашто се одредио за ту тему. Реч је о носталгији за херојским добом у којем су се цениле врлине части, храбрости, дужности и жртве, за витешким периодом пре него што је наступила – по одвећ уопштавајућем Поповљевом конзервативном виђењу – „феминизација” мушкараца. Ту избија носталгија пре свега за временом када је књижевност била „велика”, када је значила много више него данас.

Капитална студија компаратисте, теоретичара и историчара авангарде, Бојана Јовића (1963), јесте *Поетика Расика Петровића : структура; контекст* (2005). Књига је прецизно постављена, методолошки скрупулозна, термилошки поуздана јер су сваки термин или метода јасно и утемељено образложени. На основу таквих озбиљних књижевнотеоријских предрађи, Јовић може, и углавном то и чини, своја истраживања да ситуира у шири компаративни контекст, или контекст европске књижевности и по томе постаје један од наших најзначајнијих компаратиста. И у студијама мањег обима, *Лирски роман српског експресионизма* (1994), *Рађање жанра : њочеци српске научно-фантастичне књижевности* (2006) и *Јунаци модерних времена : Чарли Чаплин у очима европске авангарде* (2012), аутор не одустаје од строгог теоријског и методолошког плана и изузетно обавештеност ситуирања формално расклопљеног предмета истраживања у европску, не само књижевну, већ и традицију осталих уметности. Књига о научној фантастици посебно је занимљива као једно од пионирских истраживања овог жанра који је дуго био презрен као предмет недостојан академске пажње, уз нагласак на идејним и идеолошким питањима књижевноуметничких дела која научнофантастични жанрови покрећу. Књига о Чаплину је интермедијална и интердисциплинарна књижевнотеоријска иновација која показује једну од могућности трансформације углавном конзервативне Школе опште књижевности.

Духовити књижевни теоретичар, Предраг Бребановић (1967), прву књигу *Подруми марцијана* (2006) посвећује темељном и луцидном читању књижевног дела Боре Ђосића. Аутор не губи из вида и политички значај овог писца на ех-Ју просторима, и тако се имплицитно залаже за кул-

турну идеологију која би се могла посматрати као антипод *Духу самојорицања* Мила Ломпара. После књиге о Бори Ћосићу, Бребановић ће, опет у извесном субверзивном пориву, овога пута у односу на нови светски књижевнотеоријски поредак, написати књигу *Анђијетички канон Харолда Блума* (2011). Реч је о критичару који је постао својеврсна амблемска фигура супротстављања свим социолошко-контекстуалним новотаријама које су захватиле проучавање књижевности, грчевити и страсни борац за очување аутономије књижевности. Бребановић, наравно, није сасвим на Блумовој страни, није од оних који ће из блазирано конзервативне перспективе осудити „помодности” у новим приступима књижевности, него преко Блума убедљивој критици излаже поједина „застрањења” и једне и друге стране, исписујући тако изванредну панораму савремене књижевнотеоријске мисли и критички дијалог с њом. У обе књиге присутне су све добре, за српску академску критику освежавајуће, особине Бребановићевог писма. Израђена, углачана реченица, која све време – на трагу Светозара Петровића – води метакритички разговор са читаоцем (ту је још једна Бребановићева субверзија: мењајући традиционално мушки граматички род апострофирања, он у исто време излази у сусрет феминистичкој теорији, али је и иронијски подрива). Снажна и свежа метафоризација, маштовити наслови и поднаслови, почесто са поп-културним референцама, местимични кроатизми и писање страних имена у оригиналу, не само да иду „уз нос” националистичкој академској парадигми, него и доприносе културолошки изазовном оживљавању текста.

Најмлађи академски теоријски критичар у овој панорами, Драган Бошковић (1970), има широк филозофско-теоријски захват кроз разне области које прате контекстуализовање књижевности и већ у првој књизи одлази корак даље од уобичајеног, „теориофобног” приступа карактеристичног за већину проучавалаца српске књижевности, тиме ступајући у традицију Школе опште књижевности. Студија *Иследник, сведок, прича* (2004) показује како наратологија даје боље резултате када се узме као хеуристички темељ на који ће се надовезати резултати општих мисаоних токова, пре свега постструктуралистичке филозофије, без које је размишљање о књижевности друге половине 20. века незамисливо. Књига *Текстуално (не)свесно* (2008) својеврсни је дериват претходне и у њој се испитује интертекстуалност *Гробнице за Бориса Давидовича*. Свестан да се укључује у већ завршену расправу о наводном пишевом плагијаторству, Бошковић сматра да се тим истраживањима – а она које је подузео Драган М. Јеремић била су акрибична и значајна, само ако им се одузме негативни вредносни предзнак – може додатно осветлити духовноисторијски и идеолошки хоризонт Кишовог дела. Књиге *Заблуде модернизма* (2010) и *Заблуде*

чињања (2015), у есејима максимално очишћеним од сувишног академског апарата, баве се питањима заблуда (нео)просветитељства и (пост)хуманизма. Отварајући свој дискурс, поред осталог, и за теолошке теме, Бошковић наступа као врхунски „теоријски некоректни” не-читалац, као онај ко у пост-књижевном свету проговара о заблудама иманентистички схваћене теорије књижевности.

* * *

Важну улогу у академској верификацији феминистичке критике, у њеном померању са маргине ка мејнстриму, одиграла је Биљана Дојчиновић (1963), која је „традиционално академски” исписала књигу *Гинокријтика : род и проучавање књижевности коју су писале жене* (1993). Та књига, поред студије Наде Поповић Перишић *Литература као завођење* (1988), имала је пионирски положај у српској култури и интенцију да, поред осталог, буде приказ тенденција у феминистичкој књижевној критици. Као да је та позиција имала утицаја на ауторкино опредељење за мање борбену варијанту феминизма, тј. за гинокритику која једноставно означава проучавање књижевности коју су писале жене, а појам *рода*, путем којег се извршила мала како књижевно и културнотеоријска, тако и политичка револуција, једна је од категорија које се примењују, а не полазиште за расправу. На теоријским основама *Гинокријтика* настала је збирка огледа *Градови, собе, њорјреји* (2006) који, тако, имају феминистичко залеђе али и линк с традиционалним књижевнотеоријским знањима. На нешто измењеним методолошким основама настаје и следећа збирка огледа и есеја Биљане Дојчиновић написана на енглеском језику *Gendering : Gendered Readings in Serbian Women's Writing* (2006). Промена је у томе што је у наслову ипак дата предност појму рода, чиме се сугерише да је ауторка свој метод благо померила од гинокритичког ка *gender* читању. Међутим, како су и гинокритика и родна теорија део истог корпуса, не може ипак бити речи о осциловању или замени ових парадигми, већ о плурализму метода и у оквиру феминистичке критике. Осим књига о Џону Апдајку *Картограф модерној свећи* (2007) и Вирџинији Вулф *Сусрећи у њами* (2011) (у којој, поред феминистичке теорије, у центар својих истраживања уводи и студије културе и постколонијалну теорију), Биљана Дојчиновић је објавила и књигу огледа *Право сунца* (2015) која се бави другачијим модернизмима, оним модернистичким поетикама које се налазе изван главног тока или општепознатог књижевног канона, по чему би, у свом избалансираном приступу, могла да буде и узорна представница Школе опште књижевности.

За разлику до Биљане Дојчиновић, Дубравка Ђурић (1961) декларирала се не само као феминисткиња у књижевној теорији, већ као феминистичка

активисткиња у друштвеном смислу. У књизи *Говор групе* (2006) ауторка исписује есеје о теорији и историји женске поезије, са посебним акцентом на оне појаве које су маргиналне у тренутно доминантним књижевним канонима, да би у књизи *Поезија, теорија, род* (2009) донела импресиван захват у савремене феминистичке теорије књижевности и културе. Теоријски приступ је еклектичан и хибридан, ауторка комбинује феминистичке постулате са постмодернизмом, постструктурализмом, постколонијалним теоријама и студијама културе. Будући да полази од претпоставке да теорија и поезија нису одвојене дисциплине, ауторка обрађује углавном песникиње које су биле и теоретичарке, указујући тако и на сопствену поетику паралелног деловања у теорији и поезији. Овакву хибридну теоријску позицију Дубравка Ђурић је и практично исказала вођењем песничких радионица у оквиру Ажинове школе, што је резултирало књигом *Дискурзивна теорија поезије : поезија и аутиографичке нове генерације песникиња* (2004). Приступачно и сажето написана књига *Дискурси популарне културе* (2011) бави се теоријским наративима у тумачењима популарне културе од 19. века до данас, што је значајан допринос академској верификацији и ове (некада) „апартне” теоријске области.

Татјана Росић (1962) доказ је да за субверзивни или апартни порив није важан оквир објаве, било да је реч о форми традиционалног књижевноисторијског рада, било да је то манифестно ангажована феминистичка критика. Њена прва књига, *Произвољност дневника : романшичарски дневник у српској књижевности* (1994), обитава у првом од наведених оквира. Са „оностраним” слухом за откривање тајног живота жанра, Татјана Росић открива противречност дневника: разапет је између наводне поузданости фактографије и „произвољности” естетске организације, између дословности и фигуралности, између егзистенције и језика. А кад треба женски превредновати традицију, ауторка је још радикалнија. У књизи *Мили о савршеној биографији* (2008), деконструира се ексклузивно мушка фигура писца у нашој култури на примеру Данила Киша. Стилком који заводи метафоричком врцавошћу, местимично гномском прецизношћу и фигуралном густином, ауторка осваја слободу занимљивог теоријског приповедања чак и када анализира себи задате замршене теоријске чворове. У књизи *Антиутопије теорије* (2014), ауторка ће још одлучније кренути у конфронтацију са маскулинитетом. У патријархалним културама тај појам има недискурзиван статус, или, другим речима, „мушкост” и „мужевност” се самоподразумевају. Насупрот томе, теорија маскулинитета преиспитује како традиционални, хетеронормативни маскулинитет, као „доминантна фикција”, доживљава преображаје. Татјана Росић, можда први пут у облику научно релевантне књиге у српској књижевној критици, поред осталог, овде

проговара, понекад дирљиво а понекад заносно, о кемп и квир маскулинитетима, с чврстом вером у друштвено-дејствени смисао такве књижевне акције.

Претежно позната као поетички толерантна дневна критичарка поезије, која је после објављивања антологије *Неболосиво* (2006), а затим и четврте књиге критичких текстова *Оштар ујао* (2008) заузела и полемичку позицију, Бојана Стојановић Пантовић (1960) ауторка је вредних научнотеоријских студија у којима се примећује „еволуција” од иманентистичког приступа ка проучавању књижевности у контексту етике, политике, идеологије, али и у правцу феминистичке критике и других „апартних” приступа. Значајна и као представница новосадске компаратистичке школе, о којој би неком другом приликом могло бити више речи по аналогији са Школом опште књижевности, у књигама *Српски експресионизам* (1998) и *Морфологија експресионистичке прозе* (2003) ауторка експресионизам теоријски ситуира као феномен који настаје на укрштају ширих типолошко-естетичких одређења као што су авангарда и модернизам и посматра колико је експресионистичка проза утицала на артикулацију постмодернизма. Оно што је наговестила у првој књизи изабраних студија и огледа из новијих јужнословенских књижевности, *Линија годира* (1994), а то је обећање „погледа искоса” и промене унутар општеприхваћених парадигми књижевнонаучних проучавања, ауторка ће тек у књигама *Побуна њројив средишња* (2006) и *Распони модернизма* (2011) на прави начин остварити. На методолошком нивоу ауторка користи компаративно-имаголошки и родни приступ, испитује културну идеологију, али и интермедијалност текста да би у таквој теоријској оптици дошла, рецимо, и до анализа еротике, телесности и сексуалности у роману *Ђакон Бојородичине цркве Исидоре Секулић*, као и до посматрања хомоеротске димензије *Црњансковог Дневника о Чарнојевићу*.

Критичарка разноврсних интересовања, али доминантно феминистичких и „апартних”, Владислава Гордић Петковић (1967) књигу *Корексионденције* (2000) исписује у постмодерној енциклопедијској парадигми као лепршави и необавезни појмовник постмодерне културе. У следећој књизи, *Виртуелна књижевност* (2004), ауторка ослобађа своје писмо стега традиционалне теорије, па би се могло рећи да је у питању *технологија књижевности* као нова дисциплина, обележена идејом хипертекста. Ауторкин стил одликују вешто пронађене *cyber*-кованице и игре речима, као и ерудитна употреба поп-културних референци, што је још једна варијанта „александринистичког” писма. У наставку ове књиге, *Виртуелној књижевности 2* (2007), приметан је, пак, помак од сајбер-лудизма ка скепси спрам техноцивизације, од играрија технофилске инспирације до зрелијих, опо-

ријих, али и даље бриљантно стилизованих класичнијих есеја, са изразитом речитошћу која иде у правцу модернизације језика критике. Књига *Књижевност и свакодневица* (2007), својим програмским насловом, надовезује се на јасну тенденцију и раније присутну у писму Владиславе Гордић – у књигама о Рејмонду Карверу *Синџакса њишине* (1995) и Ернесту Хемингвеју (2000) – тенденцију ревалоризације писаца који обнављају неки од облика реалистичке поетике. Такво занимање за представљање реалности у књижевности овде је померено на оне аспекте који би се пре могли именовати реално-бизарним или реално-маргиналним. Књига *На женском континенту* (2007) представља исписивање алтернативне географије која није ни утопијска нити антиутопијска, већ је ту заправо реч о релаксираном исцртавању мапа могућих светова, који оне тзв. постојеће неће нити да потврде нити да револуционарно пониште, сведочећи ауторкино умерено феминистичко, или постфеминистичко залеђе, са изразитим слухом за питања савремене културе и идеологије присутним у књигама *Формирање* (2009) и *Мистика и механика* (2010).

О апартном статусу „ренесансне” текстуалне субјективности Александре Манчић (1961), која се остварује у пољима традуктологије и специфичне врсте теоријске критике на граници филозофије и књижевности, најбоље сведочи прва њена књига *Преврзије : огледи о шпанским преводима из српске књижевности* (1999), у којој нема методолошки превазиђеног исписивања шпанско-српских културних веза, где се историчар књижевности ставља у позицију дипломатског чиновника. У књизи *Преврзије* постоји тенденција да научно приповедање пре свега буде прича. Такав поступак ауторка радикализује у књигама *Вештаче на језик* (2005) и *Моје њело није обмана машини* (2009). Како сама ауторка пише, те књиге могле би бити и „путописи о превођењу”, или „авантуристички романи превођења”, или пак *дијалози* преводитељке с текстовима и писцима. То су, на концу, *ириче* о превођењу. Књига *Превод и кријтика* (2010) представља најгласнију теоријску прокламацију Александре Манчић о субјективности преводиоца/преводитељке, при чему се подразумева да је преводилац *писац* превода, тј. уметник. Књига *Прислом анђела њо снеју* (2010), како поднаслов каже, јесте оглед из мистике. Мистички говор овде је неизбежно финале онога неизрецивог и непознатљивог о чему је било речи и с чим се ауторка борила анализирајући класичне књижевне традиције у претходним књигама. У књигама *Сивари које нас превазилазе* (2013) и *Ђордано Бруно и комуникација* (2015), Александра Манчић иде даље у стварању нове списатељско-теоријске форме, постајући у њима заступница жанра „романсиране теорије” који би се у недостатку бољег имена могао назвати *александринистичким жанром*, трансдисциплинарном и транскултурном теоријом писаној на традицији и прозе и теорије Умберта Ека.

Издавач
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Огранак САНУ у Новом Саду

За издавача
Академик Стеван Пилиповић

Уредник
Академик Миро Вуксановић

Лектор и коректор
Љиљана Клевернић

Припрема
Оливера Михајловић

Штампа
Службени гласник, Београд

Тираж 500

ISBN 978-86-81125-96-0

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41.09(082)

СРПСКА књижевност данас : (зборник радова са округлих столова 2014-2017) / уредник Миро Вуксановић. - Нови Сад : Српска академија наука и уметности, Огранак, 2018 (Београд : Службени гласник). - 331 стр. ; 23 cm

На спор. насл. стр.: Serbian literature today. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-86-81125-96-0

1. Вуксановић, Миро, 1944- [уредник]
а) Српска књижевност - Зборници